

ЕВАЛУАЦИЈА
ЕФЕКТА
ИНКЛУЗИВНОГ
ОБРАЗОВАЊА У
РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Београд 2020.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

**НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”**

Београд, 21. децембар 2020.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2020.

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”
ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 21. децембар 2020.

Издавач:

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.faspep.bg.ac.rs

За издавача:

Проф. др Снежана Николић, декан

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Бранка Јаблан

Уредници:

Доц. др Марија Анђелковић

Доц. др Ивана Сретеновић

Рецензенти:

Доц. др Слободан Банковић, Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију

Доц. др Марија Јелић, Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију

Дизајн насловне стране:

Зоран Јованковић

Компјутерска обрада текста:

Биљана Красић

Штампа омота и нарезивање ЦД

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)

Зборник радова биће публикован у електронском облику – ЦД

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-145-7

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 7.12.2020. године, Одлуком бр. 3/193 од 8.12.2020. године, усвојило је рецензије рукописа Зборника радова „ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”.

Зборник је настао као резултат Пројекта „ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ” чију реализацију је сопственим средствима подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Програмски одбор:

- Проф. др Александар Југовић
- Доц. др Милосав Адамовић
- Доц. др Ивана Арсенић
- Доц. др Мирјана Ђорђевић
- Доц. др Тамара Ковачевић
- Доц. др Татјана Ментус
- Доц. др Ксенија Станимиров

Организациони одбор:

- Доц. др Наташа Буха
- Доц. др Миа Шешум
- Асс. др Бојана Дрљан
- Асс. др Божидар Филиповић
- Асс. Вера Петровић
- Невена Јаковљевић, сарадник у настави
- Дуња Стекић, сарадник у настави

ОДНОС РОДИТЕЉА ДЕЦЕ СА ОШТЕЋЕЊЕМ ВИДА И СТРУЧЊАКА У ПРОЦЕСУ РАНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ

Валентина МАРТАЋ, Марија АНЂЕЛКОВИЋ, Весна ВУЧИНИЋ

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,
Београд

Апстракт

Циљ истраживања је да се утврди однос родитеља деце са оштећењем вида и стручњака ангажованих у програмима ране интервенције. Истраживањем су обухваћена 22 родитеља деце са оштећењем вида узраста од рођења до шест година који су укључени у програм ране интервенције у Школи за децу оштећеног вида „Велько Рамадановић“ у Земуну. Испитивање односа родитеља са стручњацима у сервису ране интервенције изведено је коришћењем дела Скале за вредновање услуга добијених у програму ране интервенције (*Measure of Processes of Care for Service Providers – MPOC-SP, Siebes et al., 2008*). Анализом одговора родитеља уочено је да постоји висок ниво задовољства родитеља деце са оштећењем вида односом са стручњацима у програму ране интервенције. Старост и место становања родитеља потврђени су као значајни фактори у процени односа са стручњацима ране интервенције. Није уочена значајна повезаност брачног стања и нивоа образовања родитеља и односа са стручњацима.

Кључне речи: рана интервенција, родитељи деце са оштећењем вида, стручњаци

УВОД

„Породица у центру“ је филозофија и метод који препознаје породицу као главни ресурс ране интервенције (Bailey et al., 1998, 2006). Пракса ране интервенције подразумева учешће родитеља у раду тима и омогућава да заједно са стручњацима доносе одлуке о програмима и циљевима за дете. Захваљујући томе, повећава се њихово интересовање и мотивација за рад са дететом и у исто време унапређују њихове способности и вештине (Caro & Derevensky, 1991). Значајан исход овог приступа је да родитељи исказују висок

ниво задовољства услугама, програмом, организацијом и планом рада (Caro & Derevensky, 1991). Непосредно ангажовање родитеља током доношења одлука, избора програма и рад са дететом доприносе унапређењу и сталном побољшању програма ране интервенције (McNaughton, 1994). За успех ране интервенције веома важни чиниоци су и особине терапеута, квалитет повратних информација и адекватна сарадња са родитељима (Cvijetić, 2016).

Значај ране интервенције

Рану интервенцију у детињству чине мултидисциплинарни поступци од рођења до пете или шесте године живота, структурирани тако да утичу на побољшање здравља и добробити деце и њихових компетенција, минимизирања развојних тешкоћа, ублажавања постојећих или претећих тешкоћа, промовисања адаптивног родитељства и на задовољавајуће функционисање породице (Matijaš, Bulić, & Kralj, 2019; Pinjatela & Joković Oreb, 2010). Пут ка постизању наведених циљева је адекватан избор и креирање индивидуализованих услуга за дете које се планирају истовремено са услугама за породицу.

Програм ране интервенције се најчешће спроводи у кућним условима, у центрима за рану интервенцију, центрима за рехабилитацију или едукативним кабинетима (Hebler et al., 2007, према Chen, 2014). Неопходно је да се рад са дететом одвија кроз свакодневне активности које су њему блиске, као што је игра коју је могуће примењивати без обзира на узраст. Рано откривање кашњења у развоју и ризика за кашњење уз увођење интервентног програма пружа прилику за постизање најбољих ефеката на каснији развој детета (Golubović, Marković, & Perović, 2015).

Оштећење вида представља много више од немогућности или отежаног виђења околине, јер је вид повезан са моториком, когницијом, комуникацијом (Vučinić, 2014). Велики број лонгитудиналних студија сведочи да рана интервенција доприноси бољем академском постигнућу, унапређује когнитивне вештине и свеукупни развој деце тако да могу да достигну своје вршњаке и да похађају редовна одељења (Anderson et al., 2003). На ефикасност програма ране интервенције

утиче време када је дете укључено у програм, што раније то је исход бољи, затим структурираност интервенције и на крају интензитет и учесталост услуга које дете и породица добијају (Pogruind & Fazzi, 2002).

Родитељи у програму ране интервенције

Родитељство само по себи носи велики стрес, бриге о финансијама, самосталности детета, будућем социјалном животу, који се повећава када се ради о родитељима деце са сметњама у развоју (Salisbury, 1987, према Calhoun, Calhoun, & Rose, 1989).

Родитељима деце са сметњама у развоју је веома битна подршка социјалне средине, јер пружа осећај сигурности, подстиче оптимизам и омогућава им да се лакше носе са свакодневним активностима у бризи о деци (Leutar & Raić, 2002, према Milić Babić, 2013). Контакт са другим родитељима деце са сметњама у развоју, размена искустава, знања и информација везаних за старање о деци и рад са њима је веома битан сегмент програма ране интервенције. Укључивање у доношење одлука које се односе на циљеве и избор програма је од великог значаја за напредак детета, а у великој мери зависи од квалитета сарадње чланова тима (стручњака), поготово када се ради о битним одлукама у вези хируршких интервенција, других видова третмана или укључивања у предшколску установу. Радећи са стручњацима родитељи лакше препознају проблеме, боље разумеју циљеве интервенције и стварају прилике за унапређење развоја детета (Chen, 2014).

Програмима интервенције усмереним на оснаживање родитеља подиже се ниво

њихове личне компетентности (Ljubičić, 1998, према Milić Babić, 2013). Пружање подршке родитељима да се суоче са различитим изазовима и усмере на рад са дететом има много већи значај за дечји развој од изолованог пружања услуга детету (Bailey et al., 2006). Задовољство родитеља услугама ране интервенције је индикатор њене успешности. Процена нивоа задовољства родитеља деце са оштећењем вида услугама ране интервенције у нашој земљи може да пружи увид у функционирање и ефикасност овог сегмента рехабилитације, који није у задовољавајућој мери системски подржан.

ЦИЉ РАДА

Циљ рада је утврдити однос родитеља деце са оштећењем вида и стручњака ангажованих у програмима за рану интервенцију.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Инструмент

За испитивање задовољства родитеља односом стручњака коришћен је део *Скале за вредновање услуга добијених у програму ране интервенције* (Measure of Processes of Care for Service Providers – МРОС-SP, Siebes et al., 2008) који се састоји од 12 питања на која испитник даје одговор на петостепеној скали Ликертовог типа: 1 – никад, 2 – ретко, 3 – понекад, 4 – углавном, 5 – увек. Ниже вредности указују на негативнију перцепцију односа са стручњацима. Осим одговора на питања родитељи су имали могућност да дају коментаре, сугестије, поделе своје утиске и искуство.

Обрада података

Подаци су обрађени применом дескриптивне статистике. У анализи односа независних варијабли и резултата на појединачним тврдњама примењена је непараметријска униваријатна анализа варијансе (Kruskal-Wallis ANOVA).

Опис узорка

Истраживањем су обухваћена 22 родитеља деце са оштећењем вида узраста од рођења до шест година који су укључени у програм ране интервенције у Школи за децу оштећеног вида „Вељко Рамадановић“ у Земуну. Највећи број родитеља је у браку ($n = 18$; 81,8%), док је подједнак број разведених и самохраних ($n = 2$; 9,1%). Скоро половина испитаника има више или високо образовање ($n = 10$; 45,5%), само два родитеља ($n = 2$; 9,1%) су завршила основну школу. Сви испитаници су грађани Републике Србије, већина живи у градској средини ($n = 16$; 72,7%).

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

На основу добијених резултата истраживања може се закључити да су родитељи деце са оштећењем вида задовољни односом са стручњацима који су део тима за рану интервенцију, на шта указује и вредност медијане ($Md = 4,16$; $AS = 4,08$) (Табела 1). Анализом података добијених на појединачним тврдњама, може се закључити да су родитељи најпозитивније оценили спремност стручњака на сарадњу и помоћ у доношењу одлука везаних за дете ($AS = 4,73$; $SD = 0,46$), о чему сведочи податак да је 72,7% ($n = 16$) испитаника изјавило да увек радо сарађују са

стручњацима. Остали родитељи су одговорили да углавном радо сарађују са стручњацима. Спремност родитеља на сарадњу и квалитет сарадње потврђује и дистрибуција одговора на тврдњи којом се процењује препознавање и вредновање труда и залагања родитеља ($AS = 4,50$; $SD = 0,74$). Само три родитеља су изнела запажање да стручњаци понекад вреднују њихово залагање, да се ради о појави која је уобичајена сматра 63,6% родитеља, а 22,7% да се то дешава углавном. Осетљивост стручњака на захтеве родитеља када им треба помоћ или савет је испитивана група родитеља оценила најлошије ($AS = 3,50$; $SD = 1,47$). Резултати на овој тврдњи могу да буду повезани и са резултатима на тврдњама *Стручњаци се понашају флексибилно када дође до промене моје породичне ситуације; Стручњаци ме подстичу да учествујем у прибављању неопходних ресурса (помагала, лекова) и подршке* ($AS = 3,86$) јер тим који ради са децом и родитељима није формиран у складу са стандардима, стручњаци су преоптерећени и не успевају да изађу у сусрет бројним захтевима родитеља. Имајући у виду да пружање јасних и потпуних информација позитивно утиче на подизање самопоуздања и веровања у властите способности као и става везаног за дететову будућност (Howlin & Asgharian, 1999, према Milić Babić, Franc i Leutar, 2013), неопходно је даље радити на јачању тима који ради са родитељима деце са оштећењем вида и њиховом децом. Очигледно је да су стручњаци спремни да изађу у сусрет потребама деце и родитеља, али да не могу свакој породици да посвете довољно времена, посебно у почетку када родитељи имају безброј недоумица и питања.

За потребе анализе односа са стручњацима и социодемографских карактеристика испитаника је примењен Kruskal-Wallis тест. Анализирани су одговори родитеља деце са оштећењем вида на поједине тврдње. Утврђен је статистички значајан однос између старости испитаника и одговора на ајтему *Стручњаци ме подржавају када треба да донесем неку одлуку* ($F = 6,758$, $p = 0,034$). Испитаници који изјављују да их стручњаци увек подржавају у доношењу одлука углавном припадају старосној категорији од 31 до 40 година. Може се претпоставити да су родитељи ове групе флексибилнији и спремнији да реално сагледају и прихвате тренутно стање детета, што има утицаја и на однос са стручњацима са којима сарађују.

Претходне студије су показале да у сеоским срединама стручњацима недостају вештине и знање за рад са децом са сметњама у развоју, као и потребни ресурси (Poggrund & Fazzi, 2002) и често су нејасне информације везане за стање код детета и очекивана постигнућа. Породице које имају дете са оштећењем вида се због тога селе у веће градове, како би дете могло да се укључи у одговарајући третман. Поред неуједначене дистрибуције испитаника у односу на место становања, резултати указују на постојање статистички значајне разлике на ајтемима *Стручњаци умеју да препознају снаге моје деце и породице* ($F = 4,171$, $p = 0,041$) и *Стручњаци испуњавају оно што обећају* ($F = 4,261$, $p = 0,039$). Иако је према напред наведеном извору и било очекивано да испитаници који живе у сеоским срединама изразе нижи степен задовољства сарадњом са стручњацима од испитаника који живе у граду, због малог броја испитаника, посебно оних из сеоских средина, добијени резултат треба узети са резервом.

Табела 1. Основни дескриптивни показатељи родитељског сагледавања односа са стручњацима

Однос са стручњацима	N	%	AS	SD
Стручњаци пажљиво слушају када им говорим шта ме забрињава код детета.	никад	/		
	ретко	2	9,1	
	понекад	4	18,2	4,18
	углавном	4	18,2	
	увек	12	54,5	1,05
Стручњаци ми пружају информације које су ми неопходне да изаберем циљеве за своје дете.	никад	1	4,5	
	ретко	/	/	
	понекад	2	9,1	4,36
	углавном	6	27,3	
	увек	13	59,1	1,01
Радо сарађујем са стручњацима, јер ми то помаже у доношењу одлука како ћу да радим са својим дететом у породичном окружењу	никад	/	/	
	ретко	/	/	
	понекад	/	/	4,73
	углавном	6	27,3	
	увек	16	72,7	0,46
Стручњаци су осетљиви на моје захтеве када ми треба савет или помоћ	никад	4	18,2	
	ретко	1	4,5	
	понекад	4	18,2	3,50
	углавном	6	27,3	
	увек	7	31,8	1,47
У сарадњи са стручњацима могу лако да одлучим које резултате / циљеве желим да постигне моје дете и које активности да увежабавам у кући	никад	/	/	
	ретко	1	4,5	
	понекад	5	22,7	4,23
	углавном	4	18,2	
	увек	12	54,5	0,97
Стручњаци имају резумевања за моје дете и породичну ситуацију	никад	1	4,5	
	ретко	1	4,5	
	понекад	4	18,2	3,95
	углавном	8	36,4	
	увек	8	36,4	1,09

Однос са стручњацима		N	%	AS	SD
Стручњаци ме подстичу да учествујем у прибављању неопходних ресурса (помагала, лекова) и подршке.	никад	1	4,5		
	ретко	2	9,1		
	понекад	6	27,3	3,86	1,25
	углавном	3	13,6		
	увек	10	45,4		
	никад	/	/		
	ретко	2	9,1		
	понекад	4	18,2	3,91	0,92
	углавном	10	45,4		
	увек	6	27,3		
Стручњаци умеју да препознају снаге моје деце и породице	никад	1	4,5		
	ретко	4	18,2		
	понекад	3	13,6	3,68	1,25
	углавном	7	31,8		
	увек	7	31,8		
	никад	1	4,5		
	ретко	9	40,9	3,86	1,13
Стручњаци испуњавају оно што обећају	понекад	3	13,6		
	углавном	9	40,9		
	никад	/	/		
	ретко	/	/		
	понекад	3	13,6	4,50	0,74
Стручњаци препознају и вреднују добре ствари које радим као мајка / отац	углавном	5	22,7		
	увек	14	63,6		
	никад	1	4,5		
	ретко	1	4,5		
	понекад	4	18,2	4,14	1,17
	углавном	4	18,2		
Стручњаци ме подржавају када треба да донесем неку одлуку	увек	12	54,5		

Однос између образовног нивоа родитеља и сагледавања нивоа разумевања њихових потреба од стране стручњака није статистички значајан ($F = 7,161$, $p = 0,067$). Интересантно је да однос са стручњацима најнегативније оцењују испитаници са завршеном основном школом, што може да се доведе у везу са неразумевашем инструкција које добијају од чланова тима и исходима третмана, јер је дете неблаговременно укључено у процес ране интервенције.

Детаљније испитивање вредновања услуга и односа стручњака према родитељима деце са сметњама и тешкоћама у развоју, на већем узорку, могло би значајно да допринесе сагледавању и унапређивању ране интервенције у Србији.

ЗАКЉУЧАК

У складу са постављеним циљем истраживања, утврђено је да родитељи углавном позитивно вреднују однос са стручњацима. Родитељи деце са оштећењем вида најпозитивније оцењују спремност на сарадњу, вредновање и препознавање њиховог труда, као и пружање потребних информација. Испитаници са завршеном основном школом и родитељи из сеоских средина, негативније оцењују однос са стручњацима, али на већини ај-тема нису утврђене статистички значајне разлике.

На основу овог пилот-истраживања, чије је највеће ограничење величина узорка, могуће је дати неке од препорука за унапређење односа са стручњацима, као што су употреба различитих метода и приступа у раду, укљученост већег броја стручњака у рад, организовање обуке за родитеље, организовање кућних посета када родитељи нису у могућности да

одлазе у центре за рану интервенцију. Током едукације будућих стручњака треба радити на јачању њихових капацитета за разумевање родитеља и испољавање флексибилног односа када дође до промене породичне ситуације.

ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, L. M., Shinn, C., Fullilove, M. T., Scrimshaw, S. C., Fielding, J. E., Normand, J., ... & Task Force on Community Preventive Services. (2003). The effectiveness of early childhood development programs: A systematic review. *American journal of preventive medicine*, 24(3), 32-46.
- Bailey, D. B., Bruder, M. B., Hebbeler, K., Carta, J., Defosset, M., Greenwood, C., ... & Walker, D. (2006). Recommended outcomes for families of young children with disabilities. *Journal of Early Intervention*, 28(4), 227-251. doi: 10.1177/105381510602800401
- Bailey, D. B., McWilliam, R. A., Darkes, L. A., Hebbeler, K., Simeonsson, R. J., Spiker, D., & Wagner, M. (1998). Family outcomes in early intervention: A framework for program evaluation and efficacy research. *Exceptional children*, 64(3), 313-328.
- Vučinić, V. (2014). *Osnovi tiflogologije*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Golubović, Š., Marković, J., & Perović, L. (2015). Things that can be changed in early intervention in childhood. *Medicinski pregled*, 68(7-8), 267-272.
- Matijaš, T., Bulić, D., & Kralj, T. (2019). Timski pristup u ranoj intervenciji u djetinjstvu. *Medicina Fluminensis: Medicina Fluminensis*, 55(1), 16-23. doi: 10.21860/medflum2019_216318
- McNaughton, D. (1994). Measuring Parent Satisfaction with Early Childhood Intervention Programs. *Topics in Early*

Childhood Special Education, 14(1), 26–48. doi: 10.1177/027112149401400106

Milić Babić, M., Franc, I., i Leutar, Z. (2013). Iskustva s ranom intervencijom roditelja djece s teškoćama u razvoju. *Ljetopis socijalnog rada*, 20(3), 453-480.

Milić Babić, M. (2013). Neke odrednice doživljaja roditeljske kompetentnosti u obiteljima djece s teškoćama u razvoju. *Napredak: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 154(1-2), 83-102.

Pinjatela, R., & Joković Oreb, I. (2010). Rana intervencija kod djece visokorizične za odstupanja u motoričkom razvoju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 46(1), 80-102.

Pogrand, R. L., & Fazzi, D. L. (2002). *Early focus: Working with young blind and visually impaired children and their families*. New York: American Foundation for the Blind.

Siebes, R. C., Nijhuis, B. J. G., Boonstra, A. M., Ketelaar, M., Wijnroks, L., Reinders-Messelink, H. A., ... & Vermeer, A. (2008). A family-specific use of the Measure of Processes of Care for Service Providers (MPOC-SP). *Clinical Rehabilitation*, 22(3), 242-251.

Calhoun, M. L., Calhoun, L. G., & Rose, T. (1989). Parents of Babies with Severe Handicaps: Concerns About Early Intervention. *Journal of Early Intervention*, 13(2), 146-152. doi: 10.1177/105381518901300205

Caro, P. & Derevensky, J. L. (1991). Family-focused intervention model: Implementation and research findings. *Topics in Early Childhood Special Education*, 11(3), 66-91.

Chen, D. (Ed.). (2014). *Essential elements in early intervention: Visual impairment and multiple disabilities*. New York: American Foundation for the Blind.

Cvijetić, M. (2016). Značaj rane intervencije u tretmanu teškoća u intelektualnom razvoju. *Beogradska defektološka škola*, 22(2), 61-78.

THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS OF CHILDREN WITH VISUAL IMPAIRMENT AND EARLY INTERVENTION PROFESSIONALS

Valentina Martać, Marija Anđelković, Vesna Vučinić

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

Abstract

The aim of the research is to determine the relationship between the parents of children with visual impairment and the experts engaged in the early intervention service. The research included 22 parents of children with visual impairments aged from birth to six years who are included in the early intervention program at the School for children with visual impairment "Veljko Ramadanović" in Zemun. The examination of parents relationship with early intervention professionals was performed using the part of the Scale for evaluation of services in EI program (Measure of Processes of Care for Service Providers – MPOC-SP, Siebes et al., 2008). By analyzing parents' answers it was noticed a high rated relationship with early intervention professionals. The age and living area of parents were found as significant factors of relationship with early intervention professionals. There was no significant relationship between the parents' marital status, as well as educational level, and collaboration with early intervention professionals.

Keywords: *early intervention, parents of children with visual impairment, professionals*